

Βάζουν στη γνώση... χρώματα

Καλοκαιρινά ταξίδια στον ουρανό και στο φως μέσα από τις δημιουργίες των Ελέν Ντρουβέρ και Τζένιφερ Σμιθ

**JULIETTE EINHORN
HELENE DRUVERT (ΕΙΚ.)**
Ουρανός
μυθρ.: Καρίνα Λάμψα
Εκδ., Καπόν, 2021, σελ. 44

JENNIFER N. R. SMITH
Φως
Τα θάματα της βιοφωταύγειας
μυθρ.: Αγγελος Αγγελίδης -
Μαρία Αγγελίδου
Εκδ., Καπόν, 2024, σελ. 40

της ΜΑΡΙΑΣ ΤΟΠΑΛΗ

Ο ωκεανός, τα φυτά, η ανατομία – και τώρα ο ουρανός! Δεν θα κουραστούμε να το λέμε ότι στα βιβλία γνώσης οι Γάλλοι, εν προκειμένω οι Γαλλίδες, είναι ασυναγώνιστοι/ες. Οι απόγονοι των εγκυκλοπαιδιστών τιμούν με το παραπάνω την παράδοσή τους. Και δεν εννοούμε μονάχα την οργάνωση της γνώσης, αλλά και το δημιουργικό της περιτύλιγμα: την αισθητική διαμεσολάβηση ανάμεσα στο περιεχόμενο και στις/στους αναγνώστρες/ες. Στην εποχή που κυριαρχούν τα οπτικοακουστικά μέσα, η εικονογράφος και καρτοκόπτρια Hélène Druvert, που πιο σωστό είναι να την ονομάσουμε «δημιουργό βιβλίων», έχει αναδειχθεί σε αληθινή μάγισσα των εικονογραφημένων αφηγήσεων της γνώσης. Η γεννημένη το 1981 στη Βρετανία καλλιτέχνης ανταγωνίζεται στα ίσα τα σύγχρονα επιτεύγματα της ψηφιακής φαντασίας. Με «αναντιγράψιμα κομμένα με λείζερ», όπως μας ενημερώνουν οι εκδόσεις Καπόν, που μας τι γνώρισαν στα ελληνικά, με χαρτοκοπτική, με θεαματική εικονογράφηση και σελιδοποίηση, δημιουργεί βιβλία μεγάλου μεγέθους και απίθανης ομορφιάς, κάνοντας μεγάλους και μικρούς να βυθιστούν, να χάσουν τον νου τους, να παραμυθιστούν.

Συνεργάζεται με κειμενογράφους που δεν φοβούνται να μιλήσουν ποιητικά για επιστημονικά ζητήματα, ξέρουν όμως και να μην πλατειάζουν, να μην «ποιτικίσουν». Ετσι και τώρα, στο βιβλίο της για τον ουρανό, ανοιγόμαστε ξεφυλλίζοντας στον χώρο, στον χρόνο, στις διαφορετικές οπτικές των αιθέρων. Αντί της παγκοινώς γνωστής ελληνικής μυθολογίας επιλέγει για αρχή ένας αιγυπτιακός μύθος. Η Druvert ζωγραφίζει τη γαλάζια σιλουέτα της Νουτ, μπτέρας όλων των άστρων, που «απλώνει το έναστρο κορμί της πάνω από τη Γη, με τα δάκτυλά των χεριών και των ποδιών της να ακουμπούν ελαφρά πάνω της, για να την προστατεύσουν». Κάθε λέξη είναι ζυγισμένη με ακρίβεια για να δώσει την πληροφορία που χρειάζεται μα και για να κοιμώσει στον σωστό τόνο την αφήγηση: να μη χαθεί το αίσθημα του παραμυθιού.

Κάθε κεφάλαιο είναι ένα διεξήλιδο που, με τη σειρά του, περιλαμβάνει αναπληρώματα ή χαρτοκοπικά ευρήματα, τα οποία ολοκληρώνονται σε επόμενες σελίδες. Το διδύμο Druvert/Einhorn ικνυλάται και ολοκληρώνει την έννοια «ουρανός». Στα διαδοχικά κεφάλαια δεν περιλαμβάνονται μονάχα τα αυτονότα, όπως τα ουράνια σώματα, οι ιππτικές μηχανές, τα σύννεφα. Υπάρχουν επίσης η επικονίαση αλλά και τα πουλιά και τα έντομα – υπό τον γενικό τίτλο «με γρήγορο φτεροκόπημα». Εκεί διαβάζουμε π.χ. σχετικά με την «κουκουβάγια ακυρώνα», ότι «εμπνεύσματος από τα φτερά της για τις ανεμογεννήτριες και τους ανεμιστήρες των υπολογιστών». Για να μην πούμε για τη χελιδνί που «με λίγα γραμμάτια λίπους ως μόνο καύσιμο, κάνει 300 χιλιόμετρα τη μέρα για να θρέψει

τα μικρά του». Ιδιαίτερης ομορφιάς είναι οι δύο ασπρόμαυρες σελίδες με τη σελήνη και τον ήλιο, αλλά από ένα βιβλίο για τον ουρανό δεν θα μπορούσαν να λείπουν βέβαια οι άνεμοι: «Ο άνεμος, αυτή η οριζόντια κίνηση του αέρα, είναι παντός... Δεν τον βλέπουμε, τον αισθανόμαστε, όμως, να μας χαιδεύει τον λαιμό ή να σπώνει τα μαλλιά μας ψηλά».

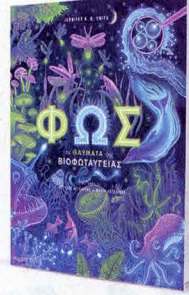
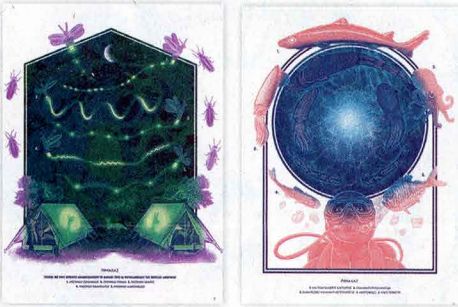
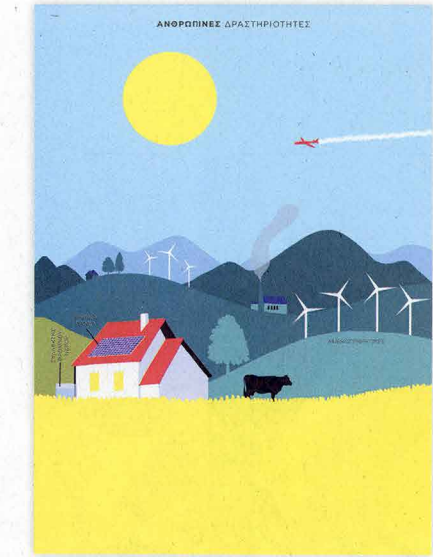
Η μετάφραση της Καρίνας Λάμψα αποτελεί μέρος του επιτεύγματος. Αν κανείς χαλαρώσει λιγάκι και ξεχαρώσει, μπορεί εύκολα να θεωρήσει ότι διαβάζει ένα λογοτεχνικό κείμενο με τον ίδιο τρόπο που και ένα καλλιτεχνικό ντοκιμαντέρ τέρπει τις αισθήσεις, ταιλίζει πληροφωρία τον νου και οδύνει την κριτική σκέψη. Στο κεφάλαιο για τα στρώματα της ατμόσφαιρας, π.χ., δεν έχουμε απλώς μίαν απεικόνιση με παράθεση των βασικών ιδιοτήτων του κάθε στρώματος, αλλά διαβάζουμε απαιτητικές φράσεις που δισκολεύουν από το μυαλό ενός παιδιού: «κατοικούν με το ισόγειο του ουρανού!». Γιατί είναι σημαντικό αυτό; Για-

Τα βιβλία προτείνονται για ηλικίες 5+ και αποστολή τους είναι να γοπεύσουν τα παιδιά και να τα μυήσουν στο θάμα της ανάγνωσης.

τί, αν το κάλοσκεψτε, λειτουργεί σαν αγκίστρι και για τη μισή φράση που έχει προηγηθεί: «Στη βάση βρίσκεται η ΤΡΟΠΟΣΦΑΙΡΑ («ανεμοστροβίλος»)». Από μια λέξη απολύτως οικεία (ισόγειο) αγκιστρώνεται μια λέξη ανοίκεια (τροπόσφαιρα) στο ενδιαίτημα μιλώντας έναν ανεμοστροβίλο. Στη διπλανή σελίδα έρχεται η εικόνα να γεωώσει και να απογειώσει ταυτόχρονα το κείμενο. Βλέπουμε την τροπόσφαιρα ανοιχτόχρωμη και πολυσύχναστη, με αναγνωρίσιμα αντικείμενα, όπως αεροπλάνα, αλεξίπτωτα, την κορυφή των Ιμαλαίων, τα βροχερά μαύρα σύννεφα που γίνονται «σωριτομάνιες». Πάνω της και πίσω της σκουραίνουν σταδιακά και φθάνουν τα άλλα στρώματα, μέχρι τη μαύρη εξόσφαιρα των αστεριών.

Φωτεινά πλάσματα

Με τον ουρανό, με τον οποίο τα παιδιά και οι μεγάλοι ερχόμαστε περισσότερο σε επαφή τους μήνες του καλοκαιριού, είναι σύμφυτη η ιδέα του φωτός. Προτείνουμε, λοιπόν, την «καλοκαιρινή και όχι μόνο» συνάντηση του βιβλίου για τον ουρανό με ένα πιο πρόσφατο βιβλίο των ίδιων εκδόσεων, με θέμα τη «βιοφωταύγεια». Εδώ το φως δεν έρχεται πια από τον ουρανό, αλλά από ζωντανά πλάσματα κάθε λογής που... φεγγαβολούν. «Είναι ένα ζεστό καλοκαιρινό απόγευμα στην παραλία. Ο ήλιος έχει μόλις πέσει. Με την ακρη

του ματιού σου παρατηρείς τα κύματα: λαμπυρίζουν παράξενα στο φως του δειλινού», διαβάζουμε στο εισαγωγικό διεξήλιδο από την πένα της Jennifer N. R. Smith, που γράφει και εικονογραφεί το δεύτερο αυτό βιβλίο. Πρόκειται για μια νέα, ήδη όμως πολυβραβευμένη δημιουργό, με έδρα το βρετανικό Μπρίστολ, που ειδικεύτηκε στην επιστημονική και στην ιατρική εικονογράφηση (!) και ίδρυσε ένα δημιουργικό στούντιο που το ονόμασε Wonder Theory. Το σύνθημα της καλλιτεχνικής αυτής προσπάθειας είναι «εικονογραφώντας τη γνώση, συνομιλούμε με το θάμα».

Φυσικά, όταν έχουμε να κάνουμε με μικρές και μέσους, καλαμάρια και έντομα που φωτίζουν και αναβοβλινούν, πρόκειται πράγματι για ζωντανά θάματα της φύσης. Η συγγραφέας αρκείται να μας το δείξει. Δεν χρειάζεται να προσπαθήσει πολύ για να μας πείσει ότι το θαυμάσιο είναι υλικό, χειροπιαστό, επιστημονικά εξηγήσιμο και όχι μεταφυσικό. Η θάλασσα που φωσφορίζει, ακόμα και οι μυγδαλμιές, που δυστυχώς ολόενα

αναβοβλινούν για να καλέσουν το ταίρι τους, υπάρχει όμως και η λεγόμενη «φωμ φατάλ» που «αντιγράφει»(!) τον ρυθμό που χρησιμοποιούν οι μυγδαλμιές Photinus για να προσελκύσουν ταίρι. Η συνέχεια είναι βέβαια κάπως άγρια – αλλά αυτή τη έχει η φύση – και το ξεγελασμένο αρσενικό Photinus, αντί για τις χαρές του έρωτα, θα γνωρίσει, αλίμονο, το στομάχι της Photuris pennsylvanica.

Στο επίσης καλομεταφρασμένο από τους Αγγελό και Μαρία Αγγελίδου βιβλίο υπάρχει ειδικό κεφάλαιο για τους «μπακα-νιομους άμυνας». Ο υπότιτλος διαβάζεται σχεδόν σαν σύνθημα: «δεν είναι εύκολο να είσαι πλάσμα που ζει στα βάθη της θάλασσας». Εδώ λοιπόν μαθαίνουμε για τη βιοφωταύγεια ως «έξυπνο αμυντικό μηχανισμό». Σε αυτήν προσφεύγουν, μεταξύ άλλων, τα «κοράλλια μπαμπού», χρησιμοποιώντας την ως αθόρυβο αλλά αποτελεσματικό συναγερμό: «απαθούν τους εχθρούς τους παράγοντας εκθαμβωτικό μπλε νέον φως, όταν νιώθουν απειλή». Προσπαθώ να φανταστώ κάποιον αντίστοιχο στιγμή στον δικό μας κόσμο, πάνω στη γη: πλησιάζεις, για παράδειγμα, μια κατάφορτη μπλιά στο Πάλλο, και μόλις απλώσεις το χέρι να κούψεις ένα μύλο, το δέντρο αρχίζει να αναβοβλινεί με μπλε νέον χρώμα! Αναρωτιέμαι αν οι δημιουργοί των ταινιών της Ντίνις μελετούν εξονυχιστικά τέτοιες ζωολογίες και φυτολογίες προκειμένου να επινοήσουν τα θεαματικά τους ευρήματα. Κάπως έτσι θα ξεστρατίξει συνεχώς το μυαλό μεγάλων και μικρότερων αναγνώσ(ρ)ιών στη διάρκεια αυτής της αναγνωστικής περιπέτειας.

Το «δωλέμμα»

Το σκοτάδι, πάντως, εξακολουθεί να φωλιάζει απρόοπτο στον βυθό των ωκεανών κι έτσι βρίσκουν την ευκαιρία να λάμψουν εκεί πλάσματα με απίθανα ονόματα, όπως «τριχωτός μαύρος διάβολος της θάλασσας». Αυτός ο πολύ τρομακτικός τύπος «έχει μια μακριά λεπτή κεραία στο κεφάλι του – σαν καλαμί φερέματος μ' ένα φως δειμένο στην άκρη του. Μπορεί να κουνήσει προς όλες τις κατευθύνσεις και να ταλαντεύει προκειμένου να παρασύρει το θράμα του Μαύρου Διαβόλου». Για να μην πούμε για τον πανούργο «οφιοουρεϊδή», κοντινό συγγενή του αστερία: «Όταν δέχεται επίθεση, ξεφρενίζει θυσιαζόμενος ένα απ' τα άκρα του. Το ξεκολλάει επιπλέον και το αρπακτικό γελεμένο και ακολουθεί το άκρο, το οποίο συνεχίζει να αναβοβλινεί μόνο του, όσο ο οφιοουρεϊδής ξεφρενίζει». Εδώ ταίριαζει πραγματικά η φράση «δεν περιγράφω άλλο». Υπάρχουν αμέτρητα φωτεινά και φωσφορίζοντα (το βιβλίο εξηγεί τη διαφορά) πλάσματα. Οι εικόνες που τα αναπαριστούν συναγωνίζονται τις ερεθιστικές ονομασίες. Ξερατεί ότι ο πλατόνιος εκπέμπει φωτεινό πράσινο/μπλε φως όταν δεσφεί υπερβολή ακτινοβολία; Οι επιστήμονες δεν είναι ακόμα σίγουροι για τον σκοπό που η φύση επιδιώκει με τον μπακα-νιομισμό αυτόν. Υπάρχουν μανιτάρια που φωσφορίζουν, κουκουβάγιες του νιοινού αλλά και πάπιν του Ατλαντικού που λάμπουν – ακόμα κι εμείς, οι ταπεινοί άνθρωποι, διαθέτουμε λιγάκι βιοφωταύγεια!

Τα βιβλία προτείνονται για ηλικίες 5+ και ορθώς: σε πρώτο φάση θα γοπεύσουν τα πολύ μικρά παιδιά με τη μοναδική αισθητική ποιότητά τους. Και με τον καιρό, καθώς η γλωσσική ικανότητα θα αναπτύσσεται, τα παιδιά θα μυούνται σταδιακά στο θάμα της ανάγνωσης.

Το δημιουργικό περιτύλιγμα της πληροφορίας είναι η διαμεσολάβηση ανάμεσα στο περιεχόμενο και στο αναγνωστικό κοινό.

λιγοστεύουν, συγκαταλέγονται ωστόσο στις εμπεριές που μπορεί να δοκιμάσει ένα παιδί του ελληνικού καλοκαιριού. Τα παιδικά χρόνια μιλούν των μεγαλύτερων ήταν γεμάτα μυγδαλμιές, επειδή ακριβώς ήταν πολύ λιγότερο διαδεδομένους ο πλετροφωτισμός. Σήμερα πήγαμε στο αντίθετο άκρο, τη φωτορύπανση, που μολύνει τις πόλεις αλλά και τους τουριστικούς προορισμούς. Στις συμβουλές για ένα «λαμπρό μέλλον», που δίνει η Smith προς νεαρούς/ες αναγνώστ(ρ)ες, το διαβάζουμε: «Η φωτορύπανση μειώνει τον πληθυσμό των μυγδαλμιών. [...] Η μείωση της φωτορύπανσης έχει άμεσο αντίκτυπο στα νυκτοβία άγρια ζωή. Γιατί δεν γράφετε κι ένα γράμμα στο δημοτικό σας συμβούλιο ρωτώντας τι μέτρα έχουν πάρει για να μειώσουν τη φωτορύπανση». Να σημειώσουμε ότι, όπως αναφέρεται στο βιβλίο, οι Ιάπωνες τα κατάφεραν να έχουν «μια λαμπρή επιτυχία» διασώζοντας τις απειλούμενες μυγδαλμιές τους. Ευτυχώς, θα προσθέταμε, γιατί, ανάμεσα σε άλλα, θα έμεναν ορανά από τη φυσική αναφορά τους και τα κομψά ποιήματα της ιαπωνικής παράδοσης που δίδωσαν ο Λευκάδιος Χερν και που έχουν ως αντικείμενο τα μαγικά πλάσματα που αναβοβλινούν. Το κεφάλαιο της Smith για τις μυγδαλμιές έχει τον ελκυστικό τίτλο «Μια γλώσσα από φως». Εκεί διαβάζουμε ότι οι μυγδαλμιές